

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

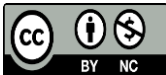
International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>*Araştırma Makalesi/ Research Article***Neoliberal Dönemde Küresel Gıda Fiyatları: Türkiye Örneği¹***Global Food Prices in The Neoliberal Era: The Case Of Türkiye*Deniz Şişman^a, Mehmet Şişman^b^aDoç.Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, dsisman@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8725-7682^bProf. Dr., Marmara Üniversitesi, msisman@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0557-6570**MAKALE BİLGİSİ****Makale Gönderim Tarihi:** 22.01.2025**Makale Kabul Tarihi:** 03.03.2025**Anahtar Kelimeler:** Gıda fiyatları, Neoliberal Küreselleşme, Gıda talep esnekliği, Gıda arz esnekliği, İklim Krizi.**JEL Kodları:** B22, E31, F31, I32, Q11**ÖZ**

Bu çalışmada; Türkiye ile Dünya gıda fiyatları arasındaki ayrışmanın nedenleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır. 1980 sonrası Neoliberal iktisat politikalarının tarım sektöründeki etkileri, gıda fiyatları açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ayrışmanın en önemli unsuru olarak görülmektedir. Bu çerçevede; öncelikle gıda fiyatlarını belirleyen faktörler küresel gıda talebi ve küresel gıda arzı açısından incelenecektir. Küresel gıda arzı açığı ve talep fazlasını belirleyerek fiyatları ayarlayan yapısal nedenler; teknolojik gelişme ve makro ekonomik politikadaki uyumsuzluklar, göçler, iklim krizi, özelleştirme, savaşlar ve küresel gıda tekelleri olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı; küresel gıda fiyatlarındaki artış ve Türkiye'nin gıda fiyatlarındaki artışa neden olduğunu düşündüğümüz bu unsurları tartışmaya açmaktır. Türkiye'deki gıda fiyatları artış trendi; para politikasındaki sorun başta olmak üzere, makro ekonomik dengesizlikler yanında tarımda iktisadi etkinliği ve verimliliği içeren yapısal sorunların bir yansıması olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO**Article Received:** 22.01.2025**Article Accepted:** 03.03.2025**Keywords:** Food prices, Neoliberal Globalization, Food demand elasticity, Food supply elasticity, Climate Crisis.**JEL Codes:** B22, E31, F31, I32, Q11**ABSTRACT**

In this study; the reasons for the divergence between Turkey and the world food prices are tried to be revealed. After 1980, the effects of neoliberal economic policies in the agricultural sector are seen as the most important factor in the divergence between developed and developing countries in terms of food prices. In this framework; firstly, the factors determining food prices will be analysed in terms of global food demand and global food supply. The structural reasons that determine the global food supply deficit and differentiate prices are identified as technological development and incompatibilities in macroeconomic policies, migration, climate crisis, privatization, wars and global food monopolies. The aim of the study is to discuss these factors, which are thought to cause the increase in global food prices and the increase in Turkey's food prices. It is concluded that the upward trend in food prices in Turkey is a reflection of macroeconomic imbalances, especially the problem in monetary policy, as well as structural problems involving economic efficiency and productivity in agriculture.

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır
This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License

¹ İstanbul Gelişim Üniversitesi İktisat Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından desteklenmiştir.

Giriş

1970'lerin stagflasyonist ekonomisi, gelişmekte olan ülkelerdeki borç yapısı ve 1989 Berlin Duvarı sonrası gelişmeler, bir bakıma Neoliberal iktisat politikalarının önünü açmıştır. Ardından, 1990'lardan itibaren Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) aracılığıyla, tarımda devletin ağırlığından ziyade, serbest piyasayı öne çıkaran Neoliberal iktisat politikaları gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede yapısal uyum programlarıyla merkezden çevre ülkelere ekonomi reçetesi diyebileceğimiz, dünya tarım piyasasının önünün açılması amaçlanmıştır. Tüm bu hedefler Uruguay raundunda netleştirilmiştir. Burada amaç; merkezden başlayarak tarımdaki devlet desteklerinin kaldırılması ve gıdada tek bir dünya piyasasına yelken açılmasıydı. Böylece, Merkez kapitalist ülkeler çalışmada ele alacağımız gibi, kendi dev tarım tekellerine uygun alan yaratmış oluyordular. Örneğin, 2022 yılında ABD'nin Monsanto şirketi AB'nin Bayer şirketiyle birleşti. Tarımda sanayi sermayesi kullanan bu dev uluslararası şirketler arasında ABD'li Cargill şeker tekeli de bulunmaktadır. Bu gibi tarım tekelleri özellikle GD(genetiği değiştirilmiş organizma) içeren girdiler, kimyasal ilaçlar ve gübreler vasıtasıyla ivme kazanarak, dünya tarım piyasasının önemli oyuncularına haline gelmişlerdir. Dolayısıyla, tarımda teknoloji kullanımında merkez kapitalist ülkelerin artan çabası: biyoteknoloji kullanımıyla tarım tekellerindeki karlılığı olağanüstü boyutlarda artırmıştır. Bu çerçevede Neoliberal tarım politikaları; tekeli şirketler aracılığıyla gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal yapıyı dönüştürmektedir. Bu çalışmada Neoliberal iktisat politikalarının yansımaları olarak, Türkiye'deki tarımsal yapıyı ve dolayısıyla gıda fiyatlarını belirleyen aşağıdaki faktörler öne çıkarılacaktır. Bunlar:

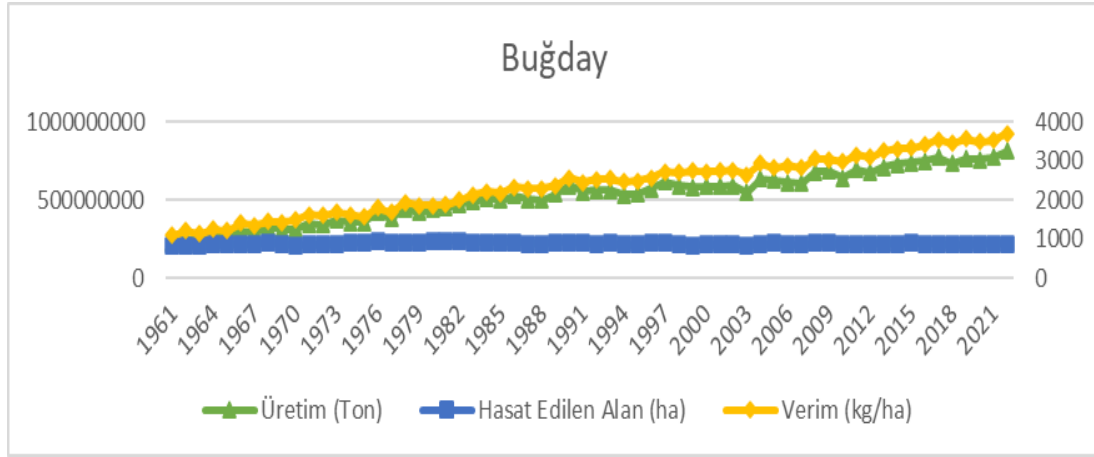
- Gelişmekte olan ülkelerin tarım teknolojisinde geri kalması,
- Böylece uluslararası tarım tekellerine alan açılması,
- Temel mallarda Covid sonrası arz esnekliğindeki düşüş ve gıda fiyatlarındaki artış,
- Post covid döneminde Dünya Sistemine ters politikalarla yapılan makro hatalar ve gıda fiyatları,
- Rusya- Ukrayna savaşının küresel gıda arzına yönelik etkileri,
- Küresel ısınmanın gıda arzına olumsuz etkileri,
- Küresel gıda talebinin etkileri ve
- Makroekonomik istikrarsızlık ve dengesizliklerdir.

1. Küresel Gıda Arzını Etkileyen Unsurlar

1.1. Gıda Arzı Esnekliğinin Düşüşü

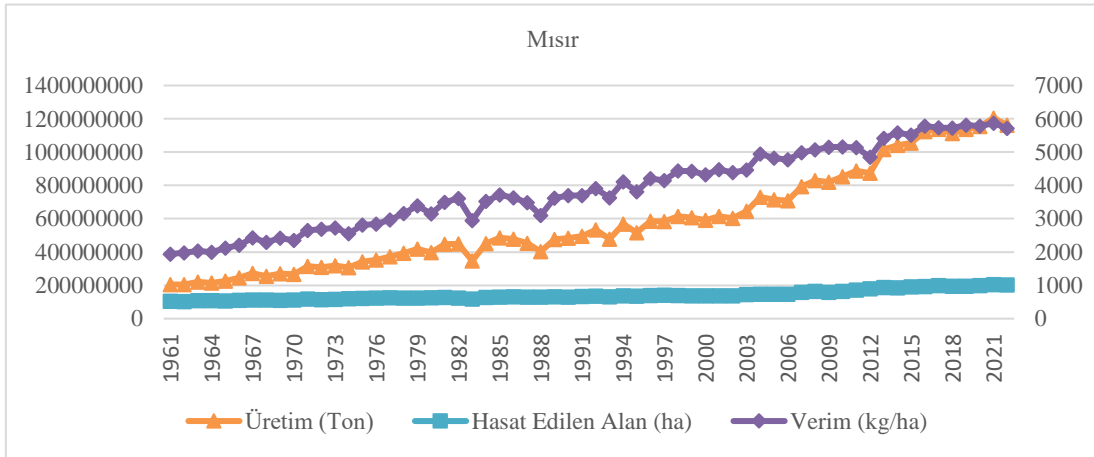
Tarımda yapısal olarak özellikle gelişmekte olan ülkelerde üretim faktörleri arzından kaynaklanan nedenlerle arz esnekliğinin düşük olduğunu bilmekteyiz (Kazgan, 2003, s. 257). Verimli toprak, emek ve teknoloji arzı hemen artırılamamaktadır. Merkez kapitalist ülkelerde geliştirilen biyoteknoloji içeren teknolojik gelişmelerin çevre ülkelerdeki tarıma yeterince yansımadağı gözlenmektedir. Ayrıca çok yeni bir teknoloji olarak GDO'lu gıdaların etkileri tartışmalıdır. Bu tartışmaya ek olarak GDO'lu ürünlerin talebi, bu alanda faaliyet gösteren şirketler istenildiği kadar artmadığı ve arz yeterince esnek olmadığı için sorunludur. Bununla birlikte ulusötesi tarım şirketleri (TNCs) son zamanlarda pamuk, mısır, soya fasulyesi ve kanola gibi yaygın ürünlerde GDO kullanımını artırarak arzı artırmışlardır. GDO içeren gıdaların bu tür gıda ürünlerini tüketen insan ve diğer canlılar üzerinde, alerjik reaksiyonlara ve antibiyotik direnci gibi olumsuzluklara yol açtığı iddia edilmektedir.

Gıda üretiminde teknoloji kullanımının etkilerini buğday açısından incelediğimizde şekil 1'de gözlenen gelişmelerle karşılaşmaktayız. Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere, temel gıda girdisi olan buğday hasat edilen alanların (toprak) artmamasına rağmen, son 30 yılda geliştirilen teknoloji sayesinde, dünya genelindeki buğday hasadında iki yüz bin ton artış gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen, Covid19 pandemisi ve sonrasında buğday arzındaki sorunlar nedeniyle fiyatların çok arttığı gözlenmektedir. Dünya nüfusunun 1990'lı yıllardan bu yana her on yılda bir, yaklaşık 1 milyar arttığı dikkate alındığında; günümüzde 8 milyarı geçen nüfusun yeni üretimlere ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Buğdayda iki büyük üretici olan Rusya ve Ukrayna'nın savaş halinde olması; tahılla üretilen temel gıda mallarındaki fiyat artışını etkilemiştir. Türkiye de özellikle un ihracatında lider ülkelerden bir tanesidir. Bu nedenle un şirketlerinin talebi ithalatı artırmakta ve düşük katma değer sürmektedir.

Şekil 1: Dünyada Buğday Üretimi

Kaynak: (Food and Agriculture Organization (FAO), 2024).

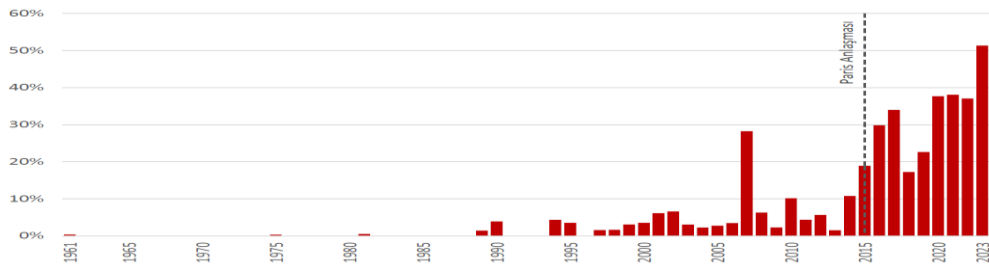
Benzer durum mısır açısından da geçerli olabilirdi. Fakat Dünya mısır üretiminde, buğday örneğinde olduğu gibi, hasat edilen alan artmamasına rağmen; mısır üretim veriminde önemli bir artışın sağlandığı anlaşılmaktadır. Son 30 yılda mısır üretiminin yaklaşık iki kat arttığı, bunun da ağırlıklı olarak verim artışı sağlayan GDO'lu gıda teknolojilerinden kaynaklandığı gözlenmektedir.

Şekil 2: Dünyada Mısır Üretimi

Kaynak: (FAO, 2024).

1.2. İklim Krizi ve Kuraklık ve Gıda Fiyatları

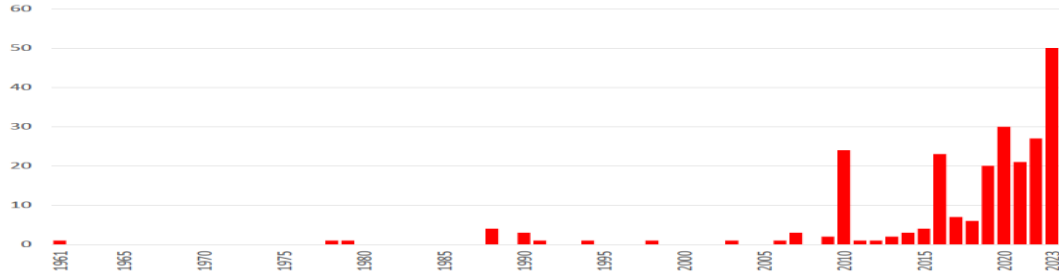
Küresel ısınmanın en önemli sonuçlarından biri kuraklıktır ve kuraklık dünya tarım üretiminde önemli düşüslere yol açabilmektedir. İklim krizinde gözlenen eğilim, küresel ısınmanın yüksek boyutlara ulaştığı, Paris iklim anlaşmasında (2015) öngörülen 1,5 derece sınırının aşıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Gözlenen bu olgu da gıda arzında sorunları artırarak, fiyatları yukarıda tutmaktadır. Küresel ısınmanın yarattığı iklim krizi; dünyada giderek daha fazla nüfusu, ülkeyi ve bölgeyi etkilemekte, böylece gıda fiyatları sürekli artmaktadır.

Şekil 3: 1,5 0C'nin Üzerinde Isınan Ülkelerin Nüfusunun Dünya Nüfusu İçindeki Payı

Kaynak: : FAO,2024.Temperature change on land. In: s.4, FAOSTAT. Rome <http://www.fao.org/faostat/en/#data/ET> ve FAO,2022 Annual population. In: Faostat. Rome <http://www.fao.org/faostat/en/#data/OA>, Aktaran: (FAO, Temperature change statistics 1961–2023, 2024, s. 4).

İklim krizi tarımsal üretimde ve gıda arzında sorun yaratmaktadır. Şekil 3'te gözlendiği gibi, 2008'de görülen büyük kuraklık ve orman yangınlarından sonra, 2015 Paris iklim anlaşmasının devreye girmesine rağmen; iklim krizinden etkilenen insan sayısı giderek ve hızla artmaktadır. FAO'nun hazırladığı şekil 3'te; sanayileşmenin başından bu yana 1,5 derece üzerine çıkan toprakta ısınma olgusu tüm dünya nüfusunun 2023'de yaklaşık yarısına ulaşmıştır. Şekil 4'ten de anlaşılacağı üzere, tüm dünyadaki ülke ve bölgelerin rekor sıcaklık artışı yoluyla topraktan ısınmayla ilişkisi %50'lere varmaktadır.

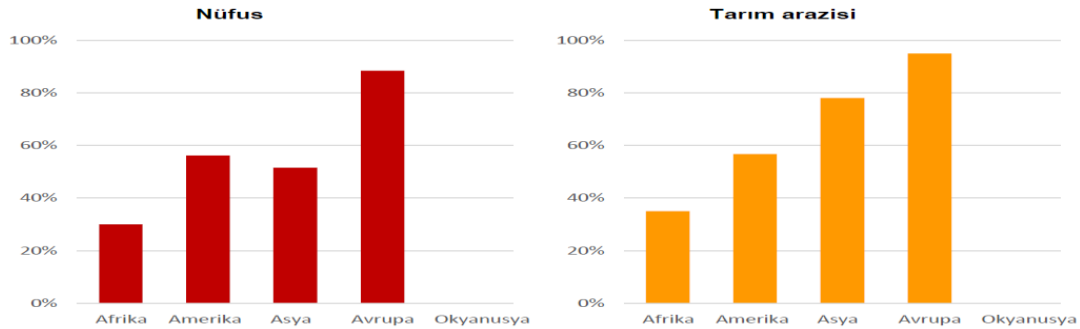
Şekil 4: Küresel Isınma ve Yıllık Olarak Etkilenen Ülke ve Bölge Sayısı (Rekor Sıcaklık Artışı)

Kaynak: : FAO,2024.Temperature change on land. In: s.4, FAOSTAT. Rome <http://www.fao.org/faostat/en/#data/ET> ve FAO,2022 Annual population. In: Faostat. Rome <http://www.fao.org/faostat/en/#data/OA>, Aktaran: (FAO, Temperature change statistics 1961–2023, 2024, s. 7).

Önemli bir tarım ve gıda ürünü olan şekerin fiyatlarına iklim krizinin etkisi artış olarak yansımıştır. El Nino hava olayı olarak bilinen fırtınanın Tayland'da ortalamanın altında yağış ve kuraklığa yol açması, şeker kamışı üretiminde etkili olmuştur. FAO topraktan ısınmanın nüfus ve tarım alanlarında hangi bölgeler açısından geçerli olacağını analiz etmektedir. Bu analizde; sırasıyla Avrupa, Amerika, Asya ve Afrika bölgelerindeki nüfusun küresel ısınmadan etkilendiği gözlenmektedir. Afrika'daki ülkelerin gıdaya erişim zorluğu ve gıda güvencesizliği açısından daha zor durumda olduğu bilindiğinden, bu bölge nüfusunu göçe zorlayan koşulların oluştuğu anlaşılmaktadır. Öte yandan şekil 5'ten de görüleceği üzere; yine Avrupa tarım alanlarının neredeyse tamamı küresel ısınmadan olumsuz etkilenmektedir. Avrupa'nın ardından, tarım alanları %80 düzeyinde etkilenen Asya bölgesi gelmektedir. Daha sonra Amerika ve Afrika bölgesindeki tarım alanlarının yarıya yakını küresel kuraklıktan olumsuz etkilenmektedir. Bu olgu da; her ne kadar 2 derecede ısınmayı durdurma kurumsal girişimleri (Birleşmiş Milletler İklim değişikliği taraflar konferansı) olsa da, gıda arzı esnekliğinin halen gözlenen düşüklüğü konusunda bir fikir vermektedir (FAO, 2024). Küresel ısınmanın Türkiye'deki buğday üretimine etkisini araştıran bir çalışmada; 1,5 derecenin üstündeki küresel ısınmanın yıllık buğday hasadında %9'luk bir verim düşüşüne ve buğday ekimine ayrılan arazide yaklaşık 1 milyon hektarlık bir azalmaya yol açacağı saptanmıştır. Bu çalışmaya göre, aşırı hava olayları gerçekleştiğinde buğday üretiminde %20'ye yakın düşüş gözlenebilir (Demirdöğen vd., 2024, s. 20).

Şekil 5: Isınması 1,5 C'nin Üzerinde Olan Ülkelerin Bölgesel Payı (2023)

Kaynak: : FAO,2024.Temperature change on land. In: s.4 FAOSTAT. Rome <http://www.fao.org/faostat/en/#data/ET> ve FAO,2022 Annual population. In: Faostat. Rome <http://www.fao.org/faostat/en/#data/OA>, Aktaran: (FAO, Temperature change statistics 1961–2023, 2024, s. 6).

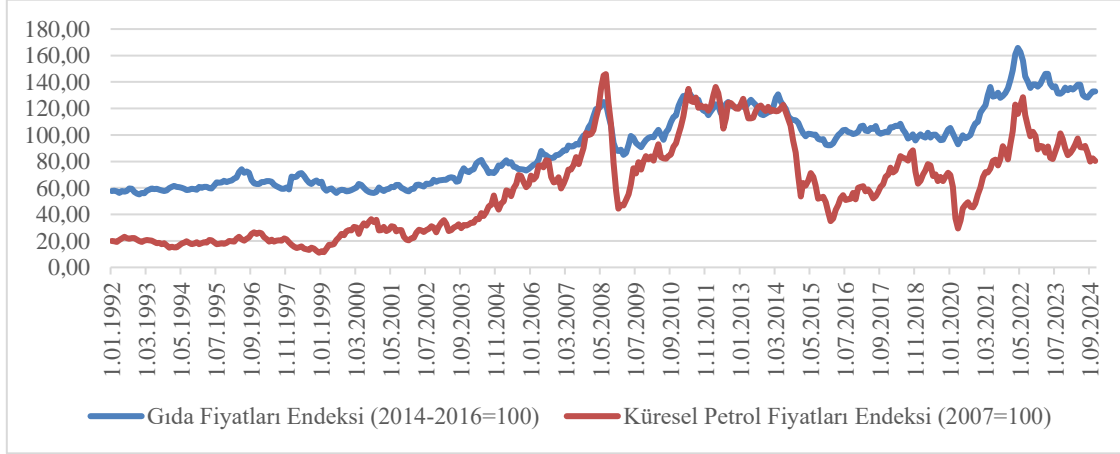
1.3. Salgın, Savaş ve Göçlerin Arz Şokları ile Gıda Fiyatlarına Etkisi

Covid 19 salgını ve pandemi yasakları sırasında, başta ABD olmak üzere bütün dünyada kısıtlı vize erişimi göçmen tarım işçilerin hareketliliğinde sorunlar oluşturmuştur. Bu durum özellikle ABD'de tarım üretimindeki

emek arzını olumsuz etkilemiştir. Covid 19 salgını göstermiştir ki, gıda arzını sağlarken, emek en önemli ve eşsiz üretim faktörüdür.

Covid 19 salgını sonrası, ekonomiler rekabet halindeyken petrol fiyatlarındaki artış ve yaşanan bölgesel savaşlar da dikkat çekmektedir. 2008 küresel finans krizinde olduğu gibi, Covid 19 sonrası, başta petrol ve doğal gaz olmak üzere, yüksek enerji girdi fiyatları gıda arzını (Şekil 6) olumsuz etkilemiştir. Pandemi sonrasında, Hindistan'ın beyaz pirinç yasağında olduğu gibi, gıda talebi yüksek başkaca ülkeler de, iç talep kaygısıyla bazı tarımsal gıda ürünlerinde ihracatı kısıtlamıştır.

Şekil 6: Petrol Fiyatlarındaki Artış Ve Gıda Fiyatları

Kaynak: (FRED, 2025).

Bu süreçte yaşanan Arap baharı; enflasyon, işsizlik ve yolsuzluk gibi ekonomi politik nedenlerle halkın tepkisiyle Tunus'da başlamıştır. Tunus, Libya, Fas ve son olarak Mısır gibi demokrasi açısından geri kalmış Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinde, iktisadi sorunların dile getirilmesi devlet baskısı ile karşılaşmış fakat halk daha fazla direnç gösterince, Arap Baharı ortaya çıkmıştır. Suriye iç savaşını da, iklim krizi ve MENA bölgesindeki ekonomi politik koşulların derin sorunlar yaratmasının tetiklediği etnik çatışmalar olarak kabul etmek mümkündür. Nitekim Arap baharından hemen sonra 2011 yılında Suriye iç savaşı başlamıştır. Suriye'nin yaşadığı kuraklığın, tarım alanlarındaki su sorunlarını artırması, farklı etnik kökenlerden grupların hükümete karşı ayaklanmasını kolaylaştırırken, dış ülkelerin bu gruplara destek vermesi kargaşayı bir iç savaşa dönüştürmüş ve büyük bir göç sorunsalına neden olmuştur. Suriye'deki savaş ve sonrasında ülke nüfusunun yarıya yakınının dışarıya göçü; göç alan ülkelerdeki iktisadi yapıyı da etkilemiş ve gıda arzını ve talebini bölgesel olarak değiştirmiştir. Örneğin, dört milyona yakın Suriye'li göçmeni kabul eden Türkiye'de, önce kamplara yerleştirilenler, sonrasında iş aramak ve yerleşmek üzere şehirlere dağılmış hem emek arzını, hem de gıda talebini arttırmışlardır. Yerli emeğe göre daha düşük ücretlerle çalıştırılan Suriye'li göçmenlerin Türkiye'deki gıda talebinde ve gıda fiyatlarında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Göçlerin benzer sonuçlarını Yemen, Sudan ve Rusya, Ukrayna savaşlarında da gözlemlemek olanaklıdır. Ancak bu savaşların arkasında yata veya yarattığı tarım alanlarının paylaşım anlaşmazlığı boyutu ekonomik politik açısından ayrıca irdelenmelidir.

1.4. Tarımda Teknoloji Kullanımında Merkez Ülkelerin Artan Çabası: Tekelleşme ve Biyoteknoloji

Neoliberal tarım politikası olarak özetlenebilecek Merkez kapitalist ülkelerin tarım politikası, tarımda piyasa ekonomisini yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede tarımda teknoloji (biyoteknoloji) konusunda ilerleme kaydeden Merkez ülkeleri, kendi gıda arzını artırınca, Çevredeki ülkelerin tarımsal ticareti serbest piyasaya açması ve devletlerin tarıma sübvansiyonu bırakması talebinde bulundular. Bu çabalar; Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) çerçevesinde yapılan Uruguay Round'unda dile getirildi. 1995'deki Uruguay Roundu'ndan sonra yeniden biçimlenen WTO sonrası, devletlerin tarım desteğinin azaltılması ve kesilmesi sürecinde; tohum, ilaç ve gübre alanında girdi sağlayan büyük tarım şirketlerinin pazar paylarını artırdığı gözlenmektedir. Bilindiği üzere; tekelleri rekabet teorisinde bir metada pazar payı yüzde yirmiler civarı olan şirketler o metanın tekelleri gücü olarak fiyatı ve üretim miktarını belirlemektedir (İson & Wall, 2013, s. 121). Alman kökenli Bayer, ABD kökenli Monsanto'yu satın alarak Pazar payını %23'e taşımıştır (Tablo 1). Öte yandan başta ABD ve Çin olmak üzere, birçok Merkez kapitalist ülke tarım şirketinin tekelleri rekabetin uzantısı olduğu gözlenmektedir. Böylece dünyadaki gıda üretim girdisi tekellerin inisiyatif alanına girmiştir.

Tablo 1: Dünyanın En Büyük Tohum Şirketleri 2020

Sıralama	Şirketler ve Merkez Ülke	Satışları (Milyon ABD Doları)	Pazar Payları (%)
1	Bayer (Almanya)	10,286	23
2	Corteva Agriscience (ABD)	7,756	17
3	ChemChina/Syngenta (Çin)	3,193	7
4	BASF (Almanya)	1,705	4
TOPLAM (İlk 6)		26,118	58
7	DLF Seeds (Danimarka)	1,153	3
8	Sakata Seeds (Japonya)	648	1.0
9	Kaneko Seeds (Japonya)	570	1.0
TOPLAM (Dünya Pazarı)		45,000	100

Kaynak: Economist Intelligence Unit (ETC) Group, 2022, s.16

Tablo 2’den de görülebileceği; tarım ilacı dünya pazarında Çin şirketinin %24,6 gibi büyük bir oranda tekel gücünü ortaya koyduğu, ardından Alman Bayer’in %16 oranında bir pazar payına sahip olduğu gözlenmektedir. ABD’li tarım ilacı şirketi de dahil edildiğinde, ilk dört üretici dünya pazarının %62,3’ünü elinde bulundurmaktadır. Bu noktada, küresel iklim değişikliği ve GDO’lu gıdaların, gıda üretiminde tarım ilacı kullanımına bağımlılığı artırdığı iddia edilmekte ve gıda fiyatlarının tarım ilacı tekellerinin gücüyle belirlendiği değerlendirilmektedir.

Tablo 2: Dünyanın En Büyük 10 Tarım İlacı Şirketi (2020)

Sıralama	Şirketler ve Merkez Ülke	Satışları (Milyon ABD Doları)	Pazar Payları (%)
1	ChemChina + SinoChem (Çin) pro forma (Syngenta Group)	15,336 [11,208 (Syngenta Group) + 4,128 (Adama)]	24.6
2	Bayer (Almanya)	9,976	16.0
3	BASF (Almanya)	7,030	11.3
4	Corteva Agriscience (ABD)	6,461	10.4
TOPLAM (İlk 4)		38,803	62.3
5	UPL (Hindistan)	4,900	7.9
6	FMC (ABD)	4,642	7.4
TOPLAM (İlk 6)		48,345	77.6
7	Sumitomo Chemicals (Japonya)	4,010	6.4
8	Nufarm (Avustralya)	3,491	5.6
9	Jiangsu Yangnon Chemical Co. Ltd. (Çin)	1,413	2.3
10	Shandong Weifang Rainbow Chemicals Co. Ltd.	1,048	1.7
TOPLAM (Dünya Pazarı)		62,400	100%

Kaynak: (ETC Group, 2022, s.14)

Tablo3’te görüldüğü gibi; Dünyada gübre üretimi ve satışları açısından ilk 10 şirket toplam pazar payının %48,536’sına hakimdir. Gübre tekelleri gıda fiyatlarını üretim ve fiyatları yönlendirerek, etkileyecek bir yapıya erişmiştir.

Tablo 3: Dünyanın En Büyük 10 Gübre Şirketi 2020

Sıralama	Şirketler ve Merkez Ülke	Satışları (Milyon ABD Doları)
1	Nutrien (Kanada)	9,484
2	Yara (Norveç)	9,423

3	The Mosaic Company (ABD)	8,014
4	CF Industries Holdings, Inc. (ABD)	4,124
5	ICL Group Ltd. (İsrail)	3,769
6	PhosAgro (Rusya)	3,351
7	Sinofert (Çin)	3,099
8	Eurochem (İsviçre)	2,945
9	Uralkali (Rusya)	2,387
10	K+S Group (Almanya)	1,940
TOPLAM (İlk 10)		48,536
TOPLAM (Dünya Pazarı)		127,570

Kaynak: (ETC Group, 2022, s. 43)

2. Küresel Gıda Talebini Etkileyen Unsurlar

2.1. Gıda Talep Esnekliğinin Düşük Olması: Gıda Güvencesi endeksi (GFSI)

Gıda konusunda yaşanan sorunlar kullanılan terminolojiye de yansımış ve gıda güvenliği (food security) ve gıda güvencesizliği (food insecurity) şeklinde iki ayrı kavram kullanılır olmuştur. Uluslararası bir tanım olarak *gıda güvenliği*; “sağlıklı ve aktif bir yaşam için gerekli olan gıdaya yeterli ve besleyici düzeyde erişim” için kullanılmaktadır. Buna karşılık *gıda güvencesizliği* kavramı, “bir insanın yaşaması için gerekli gıdaya yeterince ve besleyici ölçüde ulaşamaması” durumunu ifade etmektedir. Bugünün dünyasında bazı insanlar için sağlıklı ve aktif yaşam için gerekli gıda bir kaygı unsuruyken, sayısı her geçen gün artan sayıda insan “hayatta kalabilmek için gerekli gıdanın” peşindedir. Corteva Agriscience tarafından desteklenen Economist Impact kurumsal yapısıyla oluşturulan Küresel Gıda Güvenliği Endeksi (Global Food Security İndeks GFSI-2022), 113 ülkedeki gıda; alım gücü, ulaşılabilirliği, kalitesi ve güvenliğiyle birlikte doğal kaynakları ve esnekliği göz önünde bulundurmaktadır. Endeksin ilk yirmi sırası gelişmiş merkez ülkelerindeki gıda güvencesinin yüksekliğini göstermektedir. Türkiye’nin 49. sırada yer aldığı ikinci bloktaki ülkelerin ağırlıklı olarak orta düzeyde gelişen ülkeler olduğu anlaşılmaktadır. Bu aşamada 51. sıradaki tarım ihracatında ilk 3’e giren Brezilya dikkat çekmektedir. Tablo 4’ün 3. sütununda gösterilen, son blok ülkeler ise en az gelişen, daha çok Güney Amerika, Güney Asya (özellikle Suriye) ve Afrika ülkelerinde oluşmakta ve yoğun nüfus yapısına sahip ülkelerin içerisinde bulunduğu gıda güvencesizliğini göstermektedir. Gıda güvencesi endeksi, aslında iktisadi gelişmişliğin ve kapitalist üretim süreçlerinin daha fazla olduğu ülkelerdeki tekeli yapıların konumunu anlatmaktadır.

Tablo 4: Küresel Gıda Güvencesi İndeksi (GFSI) Genel Sıralama Tablosu (2022)

Sıra	Ülke	Puan/100	Sıra	Ülke	Puan/100	Sıra	Ülke	Puan/100	Sıra	Ülke	Ülke
1	Finlandiya	83.7	31	Yunanistan	72.2	61	Srbistan	61.4	91	Benin	48.1
2	İrlanda	81.7	32	Kazakistan	72.1	62	Tunus	60.3	92	Malawi	48.1
3	Norveç	80.5	33	Uruguay	71.8	63	Endonezya	60.2	93	Uganda	47.7
4	Fransa	80.2	34	Macaristan	71.4	64	Kolombiya	60.1	94	Mozambik	47.3
5	Hollanda	80.1	35	Umman	71.2	65	Tayland	60.1	95	Fildişi Sahili	46.5
6	Japonya	79.5	36	Slovakya	71.1	66	Azerbaycan	59.8	96	Kamerun	46.4
7	Kanada	79.1	37	Peru	70.8	67	Filipinler	59.3	97	Nijer	46.3
8	İsveç	79.1	38	Bahreyn	70.3	68	Cezayir	58.9	98	Togo	46.2
9	Birleşik Krallık	78.8	39	Güney Kore	70.2	69	Hindistan	58.9	99	Gine	45.1
10	Portekiz	78.7	40	Panama	70.0	70	Paraguay	58.6	100	Etiyopya	44.5
11	İsviçre	78.2	41	Malezya	69.9	71	Ukrayna	57.9	101	Angola	43.7
12	Avusturya	78.1	42	Suudi Arabistan	69.9	72	Myanmar	57.6	102	Zambiya	43.5
13	ABD	78.0	43	Meksika	69.1	73	Özbekistan	57.5	103	Çad	43.2
14	Danimarka	77.8	44	Rusya	69.1	74	Nepal	56.9	104	Kongo (Dem.Cumhuriyeti)	43.0
15	Yeni Zelanda	77.8	45	Romanya	68.8	75	Tacikistan	56.7	105	Sudan	42.8
16	Çek Cumhuriyeti	77.7	46	Vietnam	67.9	76	Nikaragua	56.6	106	Venezuela	42.6
17	Belçika	77.5	47	Ürdün	66.2	77	Mısır	56.0	107	Nijerya	42.0
18	Kosta Rika	77.4	48	Ekvador	65.6	78	Kamboçya	55.7	108	Burundi	40.6
19	Almanya	77.0	49	Türkiye	65.3	79	Sri Lanka	55.2	109	Madagaskar	40.6
20	İspanya	75.7	50	Kuveyt	65.2	80	Bangladeş	54.0	110	Sierra Leone	40.5
21	Polonya	75.5	51	Brezilya	65.1	81	Laos	53.1	111	Yemen	40.1
22	Avustralya	75.4	52	Bolivya	65.0	82	Kenya	53.0	112	Haiti	38.5
23	Birleşik Arap Emirlikleri	75.2	53	Dominik Cumhuriyeti	65.0	83	Gana	52.6	113	Suriye	36.3
24	İsrail	74.8	54	Arjantin	64.8	84	Pakistan	52.2			
25	Şili	74.2	55	Belarus	64.5	85	Mali	51.9			
26	Çin	74.2	56	El Salvador	64.2	86	Senegal	51.2			
27	İtalya	74.0	57	Fas	63.0	87	Botsvana	51.1			
28	Singapur	73.1	58	Guatemala	62.8	88	Ruanda	50.6			

29	Bulgaristan	73.0	59	Güney Afrika	61.7	89	Burkina Faso	49.6
30	Katar	72.4	60	Honduras	61.5	90	Tanzania	49.1

Kaynak: (EIU, 2022)

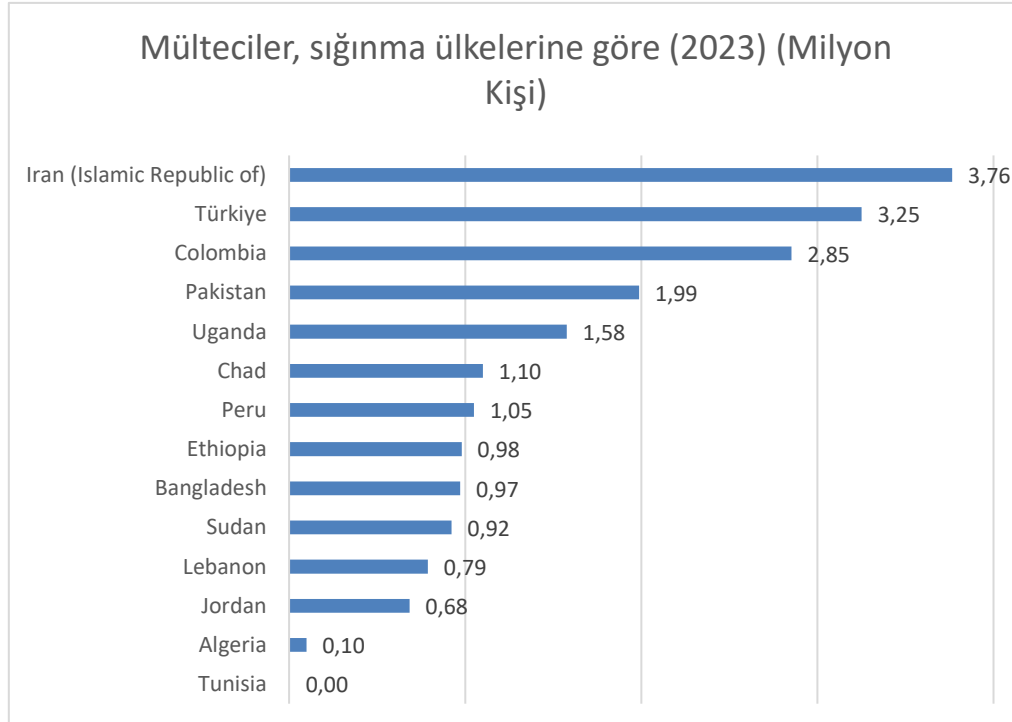
Öte yandan gıda güvenliği endeksi düşük ülkelerden 59 tanesinde durumun daha acil olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte endekste yer alan 59 ülkeden 20'sinde (çoğunluğu Afrika ülkesi) 134,5 milyon insanın yüksek gıda güvencesizliği içinde ve açlıkla mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Doğal koşullarındaki bozulmanın getirdiği küresel iklim krizi, 59 ülkeden 18'inde yaşanan daha fazla gıda güvencesizliğinin nedenidir. Geri kalan 21 ülkede iktisadi şokların getirdiği gıda güvencesizliği görülmektedir. Türkiye ise, gıda güvencesizliği yüksek ülkeler arasında yer almamasına rağmen; makroekonomik dengesizlikler ve son 15 yılda aldığı hızlı göç ve sığınmacı nedeniyle gıda fiyatlarında artış yaşayan ülkelerdendir.

2.2. Göç, Mülteci-Sığınmacı Sorunu

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütüne (UNHCR) göre, 2023 yılı sonunda 117,3 milyona ulaşan nüfus artışı, 2022 yılı sonuna göre yüzde 8 veya 8,8 milyonluk bir artışı temsil etmektedir. Bu durum son 12 yıldır bir önceki yıla göre artış eğiliminin devamı niteliğindedir. On yıl önce, her 125 kişiden 1 yerinden edilmişken, bugün her 69 kişiden biri veya tüm dünya nüfusunun %1,5'i artık zorla yerinden edilmiş durumdadır. Son on yılda yerinden edilmiş kişi neredeyse iki kat artmıştır (unhcr.org/global-trends).

UNHCR kaynaklı Şekil 7'den de görülebileceği gibi, Aralık 2023 itibariyle Türkiye, tahmini olarak 3,25 milyon mülteci, göçmen ve sığınmacı statüsünde insan sayısı ile; muhtemel gıda krizinde birinci sırada yer almaktadır. Türkiye'de genel nüfus artışında (binde 1,1) önemli oranda düşüş gözlenmesine rağmen; son 10 yılda gelen göçmen, sığınmacı ve mülteci nedeniyle gıda talebi, 4 milyona yakın ek nüfusla birden artmıştır. Bölgesel savaşların yarattığı göç ve göçün yarattığı nüfus artışı, Türkiye açısından gıda talebini yükseltmektedir. Öte yandan 2022 Şubat ayında 11 ilde gerçekleşen deprem nedeniyle, tarım alanlarında çalışanlar ve tarım arazileri de depremden olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle, Türkiye tarımsal üretiminin %10'unu üreten bölgede deprem sonrası geçici de olsa arz sıkıntısı baş göstermiştir (unhcr.org/global-trends).

Şekil 7: En Az 1 Milyon Mülteci, Göçmen veya Sığınmacıya Ev Sahipliği Yapan Gıda Krizi Ülkeleri (2023 UNHCR)

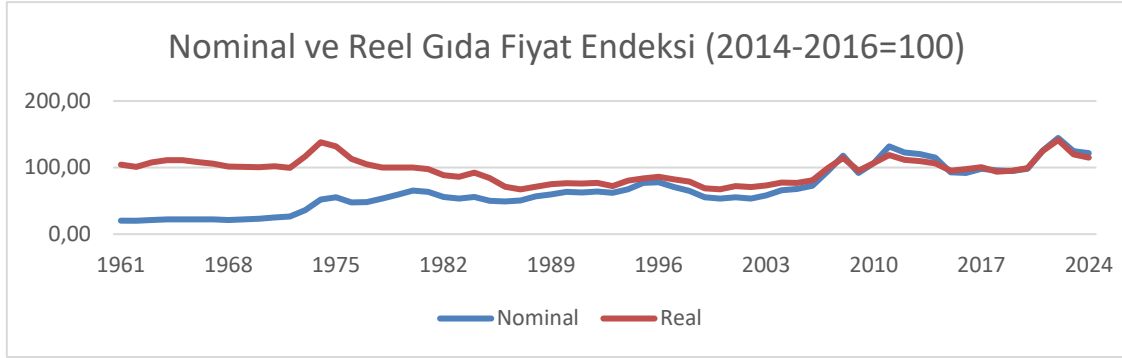
Kaynak: (United Nations Children's Fund (UNICEF), 2023).

3. Neo liberal Politikalar ve Küresel Gıda Fiyatları: Gelişmiş, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Bağlamında Değerlendirme

Küresel gıda arzının belirleyicisi olan Neoliberal politikalar, 1980'li yıllarda sanayi ve finans ağırlıklı politikalarla gündeme gelirken, 1986'da başlayan Uruguay raundu ve GATT çerçevesinde sürdürülen görüşmelerde tarımı gündemine almıştır. 1994'de sonlandırılan Uruguay raundu; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir takvim ve orana bağlı olarak tarımda devlet

desteklerinin düşürülmesini içermektedir.1995’de Dünya Ticaret Örgütü’nün Gümrük Tarifeleri ve Ticaret anlaşması görüşmelerini yürüten bir kurum olarak Cenevre’de kurulmasıyla Uruguay raundunda alınan kararların uygulanması için küresel kurumsal yapı oluşturulmuştur. Böylece gelişmiş ülkelerin dev tarım tekelleri, tüm dünyada tarım ilacı, gübre ve tohum satışı için devlet desteğinin giderek azaltıldığı, tarım kredilerinin artırılarak piyasa ekonomisinin şartlarının iyileştirildiği, gıda fiyatlarının piyasa koşullarına bırakıldığı yeni ortama kavuşturuldu. Zira, şekil 8’den de izlenebileceği gibi, tarımdaki devlet desteği sayesinde 1960’lı yılların başından 1990’ların ortalarına kadar, nominal fiyatlar reel fiyatların çok altında ilerlerken, 1990’ların sonundan itibaren her iki fiyat birbirine çok yaklaşmış ve dünya gıda endeksi yukarı yönelmiştir. Covid 19 salgını, petrol fiyatlarındaki artış vb. olguların da etkisi olmakla birlikte, esas olarak; FAO kaynaklı fiyatları, Dünya Bankası’nın birim değer endeksiyle karşılaştırıldığında, 1960’lara göre nominal gıda fiyatlarının ortalama olarak %100’ler civarında arttığı gözlenmektedir. En büyük tarım tekellerine sahip ülke olarak ABD asgari ücretinin 65 yıldan bu yana reel anlamda çok fazla artmadığını dikkate alındığında, ABD’deki ücretlerin, gıda fiyatları kadar artmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Öte yandan ABD ve AB’de tarımsal desteğin Ortak tarım politikalarıyla şirketlere ihracat sübvansiyonlarını sürdürdüğü bilinmektedir. Böylece Merkez kapitalist ülkelerde Neoliberal devletin ihracat sübvansiyon desteğiyle pekiştirilen, bio-teknoloji yoluyla verimliliği görece artan tarım sektöründeki dev tekellerin; gelişmekte olan ülke üreticilerine göre maliyet avantajı sağlarken, dünya fiyatlarını belirleme gücüne eriştiği ve bir çeşit haksız rekabet ortamı oluştuğu anlaşılmaktadır.

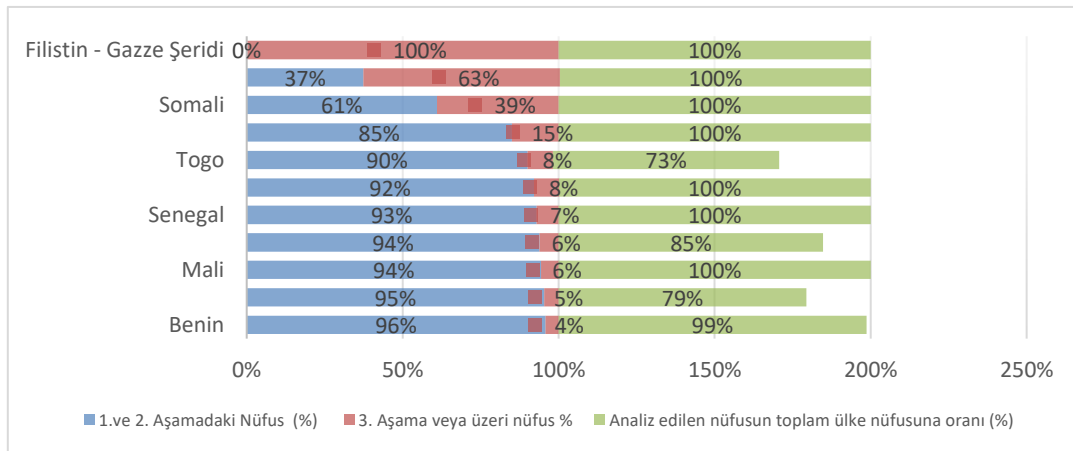
Şekil 8: Nominal ve reel anlamda FAO gıda fiyatı endeksi

Kaynak: (FAO, 2024).

Gelişmekte olan ülkelerin; bio-teknoloji trenini kaçırdığı, tarımdaki teknoloji uygulamalarında bir hayli geride kaldığı, iklim krizleri ve göçlerin etkisiyle daha da korumasız bir hal aldığı vurgulanmalıdır. 2011 Mart ayında başlayan etnik çatışmaların iç savaşa sürüklediği Suriye savaşı Dünya ve Ortadoğu’daki gıda güvencesizliğine yeni bir boyut getirmiştir. Zira şekil 9’da görüldüğü gibi, Suriye’den ayrılmak zorunda kalan 7 milyona yakın insan ve ülke içi yer değiştirmek zorunda kalan 13,5 milyon sivil düşünüldüğünde; Suriye, Mısır, Ürdün, Lübnan, Cezayir, Türkiye ve Irak olmak üzere birçok ülkede gıdaya erişim sorunu yaşayan insan sayısı artmıştır. Şekil 9’dan görüldüğü gibi, başta Filistin olmak (Filistin Gazze’de nüfusun %100’ü) üzere, Güney Sudan ve Somali’deki koşullar gıda güvencesizliğine sahip nüfusun artışının yarattığı kaosu işaret etmektedir. Bu insanların önemli bir kısmının tarımsal üretimle geçimini sağladığı dikkate alındığında, Ortadoğu’da hem gıda arzı hem de gıda talebinde önemli farklılıklar oluştuğu gözlenmiştir. Gıda arzındaki düşüşe karşılık, gıda talebinin artışı genel makro politikalarla yönetilemeyecek boyuttadır.

Şekil 9: Akut Gıda Güvencesizliğinin Aşamalarına Göre Analiz Edilen Nüfusun Payı.

Kaynak: (Food Security Information Network (FSIN), 2023).

4. Türkiye’de Gıda Fiyatları

1980’li yıllara finansallaşan Neo liberal küresel düzenin şartlarıyla giren Türkiye; bir yandan dış borçları ödemek, diğer yandan da bütçe açıklarını düşürmek zorundaydı. Bu kapsamda Türkiye, yapısal sorunları tartışmaktansa, ihracat hedefleri koymak ve IMF ile Dünya Bankası’nın ihracata yönelik dış ticaret önerilerini benimseyip uygulamak zorunda kaldı. Bu sancılı sürece siyasetteki istikrarsızlık da eklenince, 1999’da kurulan 57. Hükümetin tarım reformu, IMF önerilerinin bir toplu özeti biçiminde oluşmuştur. 57. Hükümet tarım reformunda Neoliberalizmin tarım politikası tüm izleriyle gözlenebilir. Bu reform günümüzde yaşanan tarımsal sorunların başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Zira daha sonraki hükümetler aynı tarım anlayışını ısrarla sürdürmüşlerdir. Tarım uzmanı Abdullah Aysu’ya göre 57. Hükümetin tarım reformunun içeriği ve gerçekleşme durumu (Aysu, 2001, s.174-175);

- 1-Tarımda destekleme kapsamını daraltmak (gerçekleşti, kapsam oldukça daraldı),
- 2-Tarımsal girdi sübvansiyonunu düşürmek (bugün hakikaten çok düşük),
- 3-Liberal politikalarla dış ticareti özendirmek (Tarımda dış ticaret açığı veriliyor),
- 4-Devlete ait tarımsal destekleme kurumlarını azaltmak (kurumsal araçlar piyasalaştı),
- 5-Taban fiyat uygulamalarını kaldırmak (tütün, fındık, buğday ve çay hariç kalktı),
- 6-Tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi (Et-süt kurumu dışında tümünün özelleştirilmesi gerçekleşti),
- 7-Tarım satış kooperatiflerine desteğin azaltılması (gerçekleşti),
- 8-Tarımsal kredi faizlerini yükseltmek (ekonomideki konjonktüre bankaların insafına bırakıldı, ancak Ziraat Bankası kredi faizlerini piyasaya göre uygun vererek çiftçiyi borçlandırmaya devam etti),
- 9-Çiftçilere doğrudan gelir desteğine geçilmesi (2000 tarih, 267 sayılı kararnameyle başlatıldı. 2006 tarih, 26149 nolu kanunla halen devam ediyor. Boş kalan topraklarda etkisi olduğu söyleniyor),
- 10-Tarım arazilerinde sulamanın fiyatlandırılması. Kamu yatırımıyla yapılan altyapıdan yararlanan çiftçilerden tahsilat yapılmasıdır. (çiftçiye sulama ve elektrik hibesi adı altında uygulanmaktadır) şeklindedir. Tarımsal girdi sübvansiyonunu düşürmek ve çiftçilere doğrudan gelir desteğine geçmek 2006 tarih ve 26149 sayılı kanun kapsamında yürütülmüştür.

Neo liberal politikaların en önemli yönü, hızlı özelleştirmelerle tarımdaki gıda üretiminde devlet mülkiyetini bitirmek ve özel sektöre alan açarak, fiyatları piyasa şartlarına bırakmaktır. Türkiye’de bu anlamda başta Et ve Balık Kurumu olmak üzere, Süt Endüstrisi Kurumu ve şeker fabrikaları başta olmak üzere diğer gıda üreten devlet kurumları önemli oranda özelleşmiştir. Her ne kadar, bu iki kurum daha sonra et ve süt kurumu olarak devletin özel mağazalara alan açmasıyla sürdürülse de, 1980’li yıllar öncesine göre önemli oranda küçülmüş, etkinliğini düşürmüştür. Günümüzde ziraat alanında destekleme alımlarının yine önemli oranda kaldırıldığını görülmektedir. Arpa, buğday, çavdar, yulaf, tritikale (buğday ve çavdarın melezi) ve çeltik üreticilerinden gelen ürünlere yapılan alımlar Toprak Mahsulleri Ofisi’nde kararlaştırılsa da, onun dışındaki başta sebze, meyve ve hayvancılık ürünleri piyasadaki arz ve talebin yönlendirmesine bırakılmıştır.

Buraya kadar açıklanmaya çalışıldığı gibi; Türkiye’de gıda ürünlerinde arz esnekliğinin düşüklüğü ve girdi fiyatlarına bağımlılık dikkate alındığında, gıda endeksinin tarımsal girdi fiyatları endeksinden (TÜİK) ve enerji fiyatlarından kopuk olduğu düşünülemez. Ayrıca talep koşullarını belirleyen ve lojistik açısından etkili araçların çokluğu ve fiyat belirleyici özellikleri Türkiye açısından önemli faktörler olmakla birlikte, istatistik anlamında çalışılması sorunlu bir konudur. Tablo 5 ‘den izleneceği üzere 1980 ve 1990’lı yıllarda Türkiye’de tarımsal üretimdeki ortalama büyüme hızı aynı yıllardaki nüfus artış hızının altında seyretmiştir.

Tablo 5: Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörleri Büyüme Hızı (%) ve Nüfus Artış Hızı

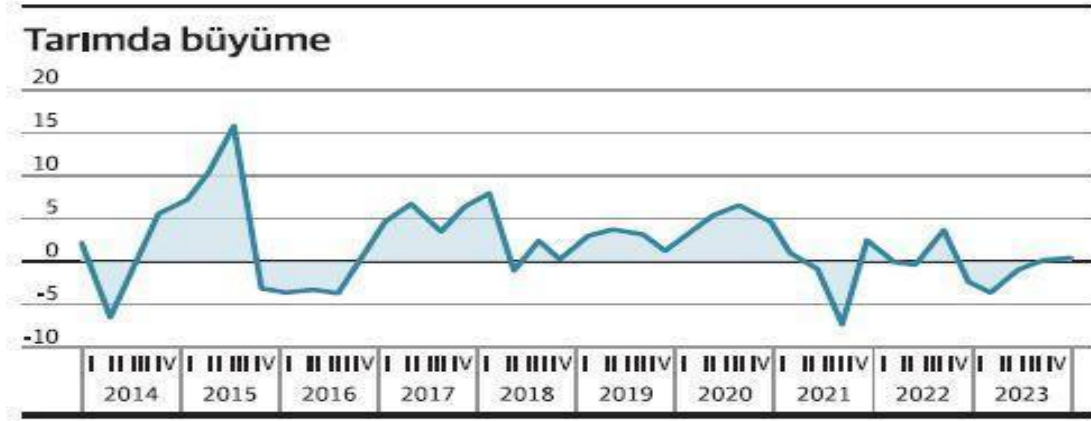
YILLAR	Toplam Üretim Büyüme Hızı %	Toplam Nüfus Artış Hızı %
1985-1989	0,94	2,5
1990-1994	1,64	2,2
1995-1999	1,58	1,9
2000-2004	1,74	1,8
2005-2009	2,36	1,3
2010-2014	3,24	1,2

2015-2019	3,38	1,1
2020-2022	1,36	1,3

Kaynak: (World Bank, 2022), (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022).

Tarım sektöründeki son 10 yıl dikkate alındığında; Şekil 10'da görüldüğü üzere (Bader Arslan'ın zincirleşmiş hacim endeksi hesaplamasıyla) Türkiye ekonomisi yüzde 60'a yakın büyürken, tarım sadece yüzde 23 büyümüştür. Aynı karşılaştırmayı geçtiğimiz 20 yıl için yaparsak, ekonomideki büyüme yüzde 184, tarımdaki büyüme ise yüzde 66; yani bunun üçte biri kadardır. Türkiye ekonomisinde enflasyondan sonra en önemli iktisadi sorun tarımsal üretim düzeyidir (Arslan B., 2024). Bu üretim düzeyinin temel belirleyicisi tarım kesimindeki verim düzeyi ve iktisadi etkinliğin oldukça düşük olmasıdır (Çakmak E. H. vd., s.122, 2008).

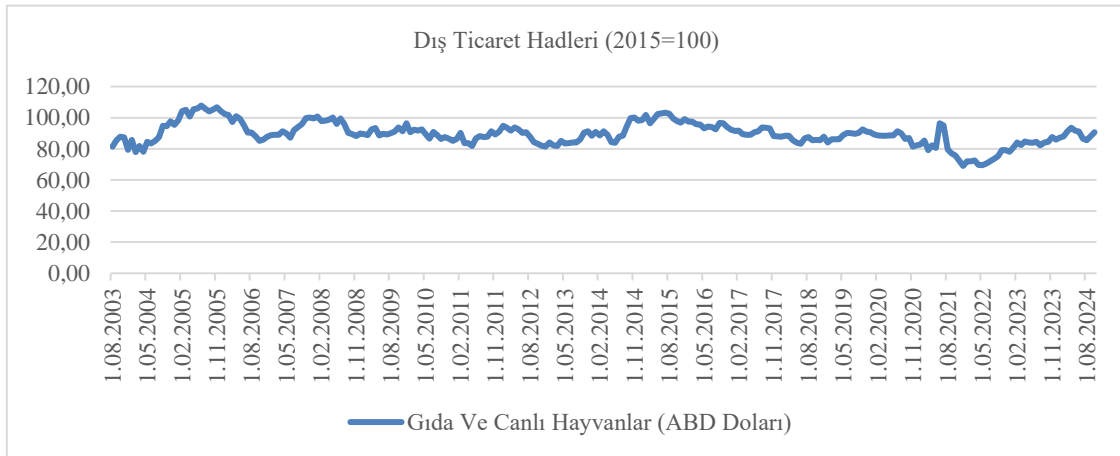
Şekil 10: Türkiye'de Zincirleşmiş Hacim Endeksine Göre Tarım Sektöründe Büyüme

Kaynak: (Arslan B., 2024).

2000'li yılların tarım politikalarında devlet desteklerinin büyük oranda kalkmasıyla; piyasanın tarımsal üretimi ve ardından dış ticareti kısmen artırması gündeme gelmiştir. Son 20 yıllık dönemi gözlemleyebildiğimiz şekil 11'den anlaşılacağı üzere Türkiye'nin tarım ve gıda dış ticaret hadleri 80-100 arası seyrederken, (2021'de bir süre 60'lara düşmesine rağmen); ne yazık ki içeride gıda fiyatlarındaki sürekli artışla baş etmek zorunda kalmaktadır. Zira tarımda arz esnekliği düşük olduğundan, yapılan ihracat içeriye içeriye fiyat artışı olarak yansımaktadır. Üstelik yapılan tarım ithalatının, özellikle hayvan yemi gibi tarımsal girdi ağırlıklı olduğu düşünüldüğünde, tarımsal girdide dışa bağımlılık ve uluslararası fiyatlarla etkileşim iç piyasadaki gıdanın fiyatını artırmaktadır. Bu durum buğday ve un örneğinde daha açık görünmektedir. Türkiye un ihracatı yapabilmek için, yerli üretim yetersizliği nedeniyle buğday ithalatında 3. sıraya yükselmiş durumdadır. Dünyada ihraç pazarında liderliğe oynayan Türkiye un sektörünün en önemli girdisi olan buğday üretimindeki yetersizliği ve ithal bağımlılığı sürdürülebilir bir tablo ortaya koymamaktadır.

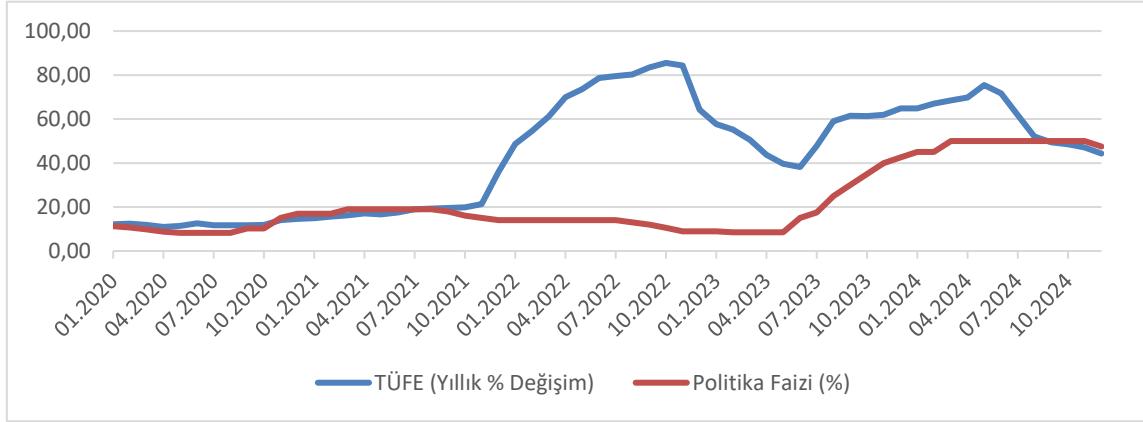
Şekil 11: Türkiye'de Tarımda Dış Ticaret Hadleri

Kaynak: (TÜİK, 2024).

2021 Ekim ayından itibaren başlayan konjoktüre uygun olmayan para politikası nedeniyle %8,5'a kadar düşürülen politika faizi 2022 yılında enflasyon politika faizi makasını daha da açarak, şekil 12'den izlenebileceği gibi, negatif reel faizleri %60'ların üzerine taşımıştır.

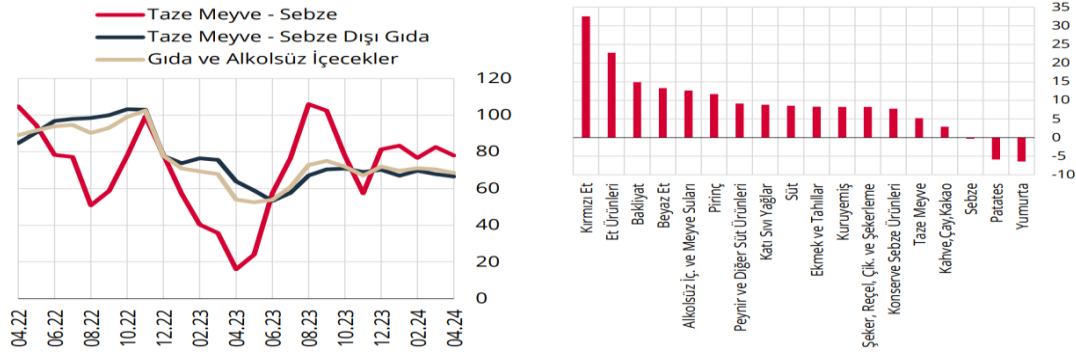
Şekil 12: Türkiye'de Politika Faizi ve Tüfe

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2024b)

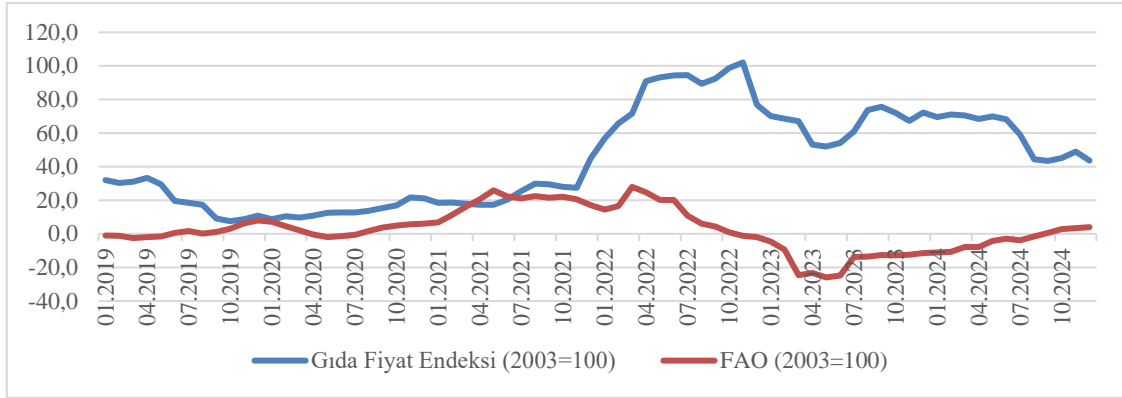
2022 yılında Türkiye bankacılık sistemindeki açılan kredilerin miktarı, aynı yıl milli gelirinin üstüne çıkmıştır. Yine aynı dönemde iki katına çıkan kredi hacmi döviz kurunu yukarı doğru itmiş ve şekil 13'te izleneceği gibi, gıda fiyatlarında 2012-2021 dönemine göre %30'lara yakın fiyat sapması gözlenmiştir. Et, süt ürünleri ve taze meyve sebze olmak üzere gıda fiyatlarındaki dalgalanmaların genel manşet enflasyonunu da yukarı çekmede etkili olduğu bilinmektedir. TCMB enflasyon raporuna göre; başta süt olmak üzere, kırmızı etteki (ve beyaz et) fiyat artışlarının sürüklediği enflasyon genel enflasyon oranına yakın seyretmektedir.

Şekil 13: Gıda Fiyatları yıllık % değişim; 2012-2021 dönemine göre 2024 (Ç1) gıda alt kalem fiyatlarındaki tarihsel ortalamadan sapma (% değişim)

Kaynak: (TCMB, 2024a)

Dünya piyasasında ise, şekil 14'ten izleneceği gibi, gıda fiyatlarında 2022'den itibaren artış hızında gerileme sürecine girilmiştir. FAO'nun yaptığı ve toplam beş temel gıda ürününden oluşan endeksi ile Tüik gıda fiyatları endeksi karşılaştırıldığında; 2024 itibarıyla; küresel gıda fiyatları Ağustos'da %1,1 gerilerken, Türkiye'de %44,4 artmıştır. Dünya ile Türkiye arasında gözlenen %45 civarı bir fiyat artış farkı, ülkedeki yapısal tarım sorunları ve para politikasının getirdiği makro ekonomik istikrarsızlığın gıda talep esnekliğini daha da geriletmediği değerlendirilmesini yaptırmaktadır. Bu da beslenme sorunları ve görece ve mutlak yoksulluğun arttığı anlamına gelmektedir. Küresel gıda fiyatları, Aralık 2024'te yıllık yüzde 6,7; Türkiye'de ise yüzde 43,6 artmıştır.

Şekil 14: Dünyada ve Türkiye’de gıda fiyatları (2019-2024 Aralık)

Kaynak: (FAO, 2024a), (TÜİK, 2024).

Sonuç

Neoliberal dönemde Türkiye’de fiyat ayrışması ve ardındaki gerçekler analiz edildiğinde; gıda arz esnekliğinin düşmesi, bu iktisadi anlayışın getirdiği yapısal uyum politikaları, Rusya – Ukrayna veya Suriye bölgesel savaşları ve ilişkili göçler, iklim krizi, gelişmekte olan ülkelerde teknolojiye kaçan tren, uluslararası şirketlerin tekeli bir hal alması, küresel ve bölgesel gıda fiyat artışlarında etkili faktörler olarak görünmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’nin Neo liberal politikalara uyum süreci, tarımda arz esnekliğini daha da düşürmektedir. İklim krizinin, gözlenen düşük tarımsal arz esnekliğini Türkiye’de daha olumsuz yönde etkilemesi beklenmelidir. Ayrıca Türkiye’de 2021’den itibaren uygulanan para politikası, olumsuz bir finansallaşma süreci başlatmıştır. Döviz kurlarındaki artış beraberinde girdi fiyatlarını artıran bir etki ile ekonomiyi zorlamaktadır.

Üretim koşullarının bir yansıması olarak gıda fiyatlarının dünya gıda fiyatlarıyla karşılaştırılması, Neo liberal politikalara yönelim yanında, bölgesel savaş ve çatışmalar ile göç ve iklim krizi gibi faktörlerin hem dünyada hem Türkiye’de gıda fiyatlarını artırdığı sonucuna götürmektedir. Özellikle 2021 sonundan itibaren makroekonomik dengesizlik nedeniyle Türkiye tarım sektöründeki sorunların gıda fiyatlarına büyük oranda yansıdığı görülmektedir. Söz konusu fiyat değişimi, ayrışmasında; 2021 Ekimi’nden itibaren uygulanan negatif reel faiz politikasında aşırıya kaçarak makroekonomik dengesizlik yaratmanın önemli etkisi olduğu açıktır. Zira o tarihten itibaren artan enflasyonun asıl ve biricik kaynağı düşen faiz oranlarının yarattığı aşırı kredi genişlemesidir. Aşırı kredi bolluğu toplam talebi artırarak enflasyona yol açarken, diğer yandan döviz talebinin artmasıyla artan döviz fiyatları, mazot, tohum, ilaç ve gübre gibi tarımsal girdilerde çok yüksek fiyat artışlarına yol açmış, sonuç olarak gıda fiyatlarının küresel gıda fiyatlarından daha fazla yükselmesine neden olmuştur. Daha önce 2018 sonrasında da döviz kurundaki ani sıçramanın etkisi yine döviz fiyatlarındaki artış yoluyla gıda girdi fiyatlarını artırarak, gıda endeksini küresel düzeyin üstüne çıkartmıştır. Bununla birlikte 2023’den itibaren küresel gıda fiyatlarında düşüş yaşanmasına rağmen, Türkiye’de gıda fiyatlarının artmaya devam etmesi, ülkede uygulanan Neo liberal politikaların ile hemen hemen her savaş bölgesi veya çatışmayla bir biçimde ilişkilenen ekonominin duyarlılığını göstermektedir. İklim krizinin, tahminler çerçevesinde ilerlemesi halinde, Türkiye tarım ekonomisinin de bu duyarlılığı daha da artırıcı etkiye bulunması beklenmelidir. Para politikasında, yeniden beklenen enflasyonun dikkate alındığı politika faizi uygulamasına geçilmesi sonucunda %42 civarına çıkan faiz oranı, gerçekleşen enflasyonun (%44,38) üzerindedir. Buna rağmen aylık gıda enflasyonunda %1’lerin altına inilememesi, enflasyon endeksinde gıda sepetinin ağırlığı nedeniyle, enflasyonun %40’ların üstünde kalmasına yol açmaktadır. Türkiye açısından eşitsizliğin artmasıyla birlikte (Gini %42); gıda malları talebinin fiyat ve gelir esnekliğinde 1’den düşük, inelastik bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. Bu nedenle toplam talepteki genel düşüş, gıda mallarına yansımamaktadır. Küresel fiyattaki farklılaşmada önemli bir diğer etki budur. Ayrıca, son 5 yılda eşitsizlikler daha da arttığı ve Türkiye’nin sosyal yardımlar hariç gini katsayısı 0,52 olarak açıklandığından (TÜİK), marjinal tüketim eğilimi yüksek gıda mallarına talep esnek değildir. Şüphesiz toplum içerisinde sabit gelirli olanların gıda harcamasının, toplam gelirleri içerisinde önemli bir yer tutması gözlenen inelastik talep üzerinde etkilidir. Örneğin Türkiye’de, Bankalararası kart merkezi verilerine göre; toplam kredi kartı kullanım değerinin çok üstünde bir artışla gıda, yemek ve market harcamasıyla karşı karşıyayız (<https://bkm.com.tr/secilen-aya-ait-sektorel-gelisim/>). Bu olgu yapısal bir unsur olarak; özellikle sabit ve düşük gelirli emekçilerin zorunlu tüketim harcaması talebi olarak gördükleri gıda mallarının talebini düşürmediğinden, ücretlilerin gıda fiyatlarından olumsuz etkilenmesine ve refah düzeylerinin düşmesine neden olmaktadır.

Esas olarak son 30 yıllık tarım politikalarının bir yansıması olduğunu düşündüğümüz Türkiye’deki gıda fiyatları artış trendini; sadece kısa ve orta vadede oluşan makro ekonomik dengesizliklerin ya da para politikası hatalarının

bir yansıması değil, biyoteknolojik yeniliklere uyum sağlayamama, küresel tekellerin etkilerine karşı kendini koruyamama, çevresindeki siyasal istikrarsızlığa bağlı çatıŐma ve savaşlar ile göçlerle yakından ilgilidir. Bu nedenle, fiyat artıŐlarını tersine çevirmek için izlenen Neo liberal politikaların ülke gerçeklerine uyum ve hedeflerine hizmet edebilme özelliklerine göre gözden geçirilmesi; iklim krizi başta olmak üzere, tüm dünyayı etkileyen faktörler karŐısında kendisine olan etkilerini kaldıracı yönde tutum ve konumlar alması gereklidir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiđi Beyanı: Bu alıŐma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıŐtır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: İki yazar da eŐit oranda katkı sađlamıŐtır.

ıkar atıŐması: Yazar açısından ya da ucuncu taraflar açısından çalıŐmadan kaynaklı çıkar atıŐması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arslan, H. B. (2024, Mart 5), *Tarımda büyüme ekonominin üçte biri kadar*. <https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/tarimda-buyume-ekonominin-ucte-biri-kadar/732633>
- Aysu, A. (2001). *Türkiye’de tarım politikaları*. Özgün Yayınları.
- Bankalararası Kart Merkezi (2024). <https://bkm.com.tr/secilen-aya-ait-sektorel-gelisim>, Erişim tarihi: Ekim 2024.
- Çakmak, E. H., Dudu, H., ve Öcal, N. (2008). *Türk Tarım Sektöründe Etkinlik*. Ankara: Tepav. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271232526r4017.Turk_Tarim_Sektorunde_Etkinlik_Yontem_ve_Hanehalki_Duzeyinde_Nicel_Analiz.pdf
- Demirdogen, A., Karapinar, B., ve Özertan, G. (2024). The impact of climate change on wheat in Turkey. *Regional Environmental Change*, 24(1), 20. <https://doi.org/10.1007/s10113-023-02172-6>
- EIU. (2022). *Global Food Security Index*, <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/download-the-index>
- ETC Group. (2022). *Food Barons 2022: Crisis profiteering, digitalization and shifting power*. ETC Group.
- FAO. (2024). *FAO Food Price Index*. <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>
- FAO. (2024). *FAOSTAT Data* (No. Crops and livestock products). <https://www.fao.org/faostat/en/#compare>
- FAO. (2024b), *Temperature change statistics 1961–2023. Global, regional and country trends* (No. No. 84; FAOSTAT Analytical Briefs, s. 12 p.). FAO. <https://openknowledge.fao.org/items/77168e8e-7eb0-4653-80e3-cdbb4b547c93>
- FSIN. (Food Security Information Network). (2023). *FSIN Global Report on Food Crises (GRFC) Database*. <https://data.humdata.org/dataset/fsin-grfc>
- FRED. (2025). *Global price of Food index, Europe Brent Crude Oil Price*. <https://fred.stlouisfed.org/series/PFOODINDEXM>, <https://fred.stlouisfed.org/series/DCOILBRENTU>
- İson, S., ve Wall, S. (2013). *İKTİSAT GİRİŞ* (A. Çakmak, S. Oktar, & M. Şişman, Çev.; 3.Baskı). Bilim ve Teknik.
- Kazgan, G. (2003). *Tarım ve Gelişme* (2. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TCMB. (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), (2024a). *Enflasyon Raporu 2024—II*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/2024/Enflasyon+Raporu+2024++II>
- TCMB. (2024b). *Fiyat Endeksi (Tüketici Fiyatları) (2003=100), 1 Hafta Repo*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatları>, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Merkez+Bankasi+Faiz+Oranlari/1+Hafta+Repo>
- TÜİK. Türkiye İstatistik Kurumu (2024). *Dış Ticaret Hadleri (2015=100)—Gıda ve Canlı Hayvanlar*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- TÜİK. (2024). *Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100) Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim (Yıllık Değişim) (%) (Gıda)*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- (TÜİK). (2022). *Nüfus ve Demografi İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- UNHCR (Un Refugy Agency). (2024), [unhcr.org/global-trends](https://www.unhcr.org/global-trends)
- UNICEF. (2023). *Refugees, by country of asylum*. <https://data.unicef.org/resources/resource-type/datasets/>
- World Bank. (2022). *Agricultural Value Added Growth (Vietnam and Turkey)*. <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/world-development-indicators/series/NV.AGR.TOTL.KD.ZG>

Extended Abstract

Theoretic Research inquiry and purpose

Food prices in Turkey are comparable to global food prices . In this context, the article aims to question the responsibility of Neoliberal economic policies on products and food.

Methodology

The relevant theoretical basis in economics is understood through global application in Global Turkey. Theoretical and historical analysis methods are used.

When the price differentiation in Turkey and the facts behind it are analyzed; it is observed that the decrease in food supply elasticity, structural adjustment policies of Neoliberalism, regional wars, Russia-Ukraine war, Syrian civil war and migration policy, climate crisis, missed train in technology (biotechnology and giant agricultural monopolies), monopolistic profits of international companies and low food demand elasticity are effective. However, the adaptation process to Neoliberal policies in Turkey reduces supply elasticity in agriculture. The climate crisis affects this elasticity even more negatively. It is observed that the monetary policy implemented in Turkey since 2021 causes financialization to be experienced negatively and the increase in input prices that trigger the process through the increase in exchange rates. Comparing food prices with world food prices as a reflection of production conditions provides us with information that proves the basic hypothesis of the study. We observe that the problems in Turkish agriculture, especially since the end of 2021, have been largely reflected in food prices due to macroeconomic imbalance. It is clear that the negative real interest rate policy implemented since October 2021 has had a significant impact on the price change divergence in question, creating macroeconomic imbalance by going too far. Because the real and only source of the increasing inflation since that date is the excessive credit expansion created by falling interest rates. While excessive credit abundance increased total demand and caused inflation to rise rapidly; on the other hand, increasing foreign exchange prices due to the increase in foreign exchange demand led to very high price increases in agricultural inputs such as seeds, medicine and fertilizer, and as a result, caused food prices to rise more than global food prices. Previously, the effect of the sudden jump in the exchange rate after 2018 had also increased food input prices through the increase in foreign exchange prices, raising the food index above the global level. However, the main issue that explains our study title is that despite the decrease in global food prices since 2023, food prices in Turkey continue to rise. Due to the increase in inequality for Turkey (Gini is 43%); we are faced with an inelastic situation, in other words, a price and income elasticity of demand for food goods that is less than 1. For this reason, the general decrease in aggregate demand cannot be reflected in food goods. This is another most important effect in the differentiation in global prices. In addition, since inequalities have increased even more in the last 5 years in Turkey (since the gini coefficient excluding social assistance was announced as 0.52); Since the food expenditure of those with fixed incomes in the society has an important place in their own income and the demand for food products with a high marginal consumption tendency is not elastic. For example, in Turkey, according to the Interbank Card Center data; we are faced with an increase in food, dining and market spending that is much higher than the increase in the total credit card usage value (<https://bkm.com.tr/secilen-aya-ait-sektorel-gelisim/>). This phenomenon, as a structural element, causes especially wage and salary workers with fixed and low incomes to be negatively affected by food prices and to decrease their welfare levels by not cutting off the demand for food products, which they see as a mandatory consumption expenditure demand.

On the other hand, the factors that challenge the world agricultural sector cause negativities in the reflection of the agricultural policies that Turkey has been implementing since the 1990s in order to keep up with Neoliberal policies in the structural framework on food production and prices. The adaptation process to Neoliberal agricultural policies can be listed as follows.

- 1-Narrowing the scope of support in agriculture (it happened, the scope has narrowed considerably)
- 2-Reducing agricultural input subsidies, ((it is really very low today)*)
- 3-Encouraging foreign trade with liberal policies (We are now running a foreign trade deficit in agriculture)
- 4-Reducing state-owned agricultural support institutions (institutional vehicles have become commercial)
- 5-Removing base price practices (except for tobacco, hazelnut, wheat and tea, they have been lifted)
- 6-Privatizing agricultural state-owned enterprises (All have been privatized except for the meat and milk institution)
- 7-Agricultural sales cooperatives (realized)

8-Increasing agricultural loan interest rates (the conjuncture in the economy was left to the mercy of banks, but Ziraat Bank continued to put farmers in debt by giving loan interest rates suitable for the market)

9-Transitioning to direct income support for farmers (initiated with the decree numbered 267 dated 2000. It is still ongoing with the law numbered 26149 dated 2006*. It is said to have an effect on vacant lands)

10-Collection from farmers benefiting from the infrastructure built with public investment in irrigation (implemented under the name of irrigation and electricity grant to farmers)

Financing agricultural support (with the law numbered 26149 dated 2006*)

Results

The increasing trend in food prices in Turkey, which is essentially a reflection of agricultural policies in the last 30 years, should be seen not only as a reflection of macroeconomic imbalances or monetary policy errors in the short and medium term, but also as a structural problem that includes long-term efficiency in agriculture.